

Kerima Filan

IZ BOSANSKE HISTORIJSKE ANTROPONOMASTIKE: IME I POKRAĆENO IME

Sažetak

Razmatraju se muslimanska lična imena zastupljena u antroponomastičkoj građi koja se nalazi u knjizi napisanoj u 18. stoljeću u Sarajevu na osmanskome turskom jeziku. Budući da govori o životu u Sarajevu, taj izvor pruža vjerodostojne podatke o zastupljenosti muslimanskih muških imena (i u mnogo manjoj mjeri ženskih imena) u historijskom bosanskom antroponomastikonu. Kako je napisan na osmanskome jeziku, izvor ne odražava glasovne promjene koje su se razvijale u procesu adaptacije imena arapskog (u manjem broju turskog i perzijskog) porijekla bosanskom jeziku. Međutim ovakav izvor, budući da je "nezvaničan tekst", sadrži modificirane oblike imena kao što su hipokoristici tipa *Haso* (>*Hasan*), *Huso* (>*Huse(j)in*), *Meho* (>*Mehmed*), *Salko* (>*Salih*) koji su izvedeni postupkom dodavanja slavenskog formanta *-o*. U radu se preispituje osamostaljivanje hipokoristika u zasebne antroponimijske jedinice. Kroz to preispitivanje dotiče se pitanje značenja ličnog imena i razmatra se lično ime kao jezički znak koji ima svoj sadržaj.

Ključne riječi: Bosanska historijska antroponomastika, lično ime, pokraćeno lično ime, značenje imena, sadržaj imena

Pristup temi

Otkako je Mehmed Mujezinović 1968. godine objavio prevod s osmanskog turskog na naš jezik *Ljetopisa Mula Mustafe Bašeskije*, antroponomastička građa koju je Bašeskija zabilježio služila je istraživačima kao izvor za razmatranje nekih antroponomijskih tema bosanskog jezičkog sistema.¹

1 Npr. Srđan Janković, "Razvoj prezimena kod muslimana", *Zbornik Šeste jugoslovenske onomastičke konferencije* (Donji Milanovac, 9-12. oktobar 1985), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1987., str. 427-435. Senahid Halilović, "Slika sarajevskog govora u djelu Mula Mustafe Bašeskije", *Prilozi historiji Sarajeva - Radovi sa znanstvenog skupa Pola milenija Sarajeva (19-21. mart 1993.)*, Institut za istoriju i Orijentalni institut, Sarajevo, 1997., str. 197-207. Senahid Halilović, "Sarajevski govor do kraja XX stoljeća", *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009., str. 9-66. Džemaludin Poturović, *Antroponimijsko-toponomastička i etimološko-tvorbena slojevitost onomastičke građe bosanskog jezika u „Ljetopisu“ Mula Mustafe Bašeskije*, neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet u Sarajevu 2011.

Identifikaciju individue Bašeskija nije ostvarivao ujednačeno, već na nekoliko načina, što je razumljivo iz barem dva razloga. Jedan je to što njegova praksa zapisavanja umrlih građana Sarajeva nije imala karakter zvaničnog bilježenja, a drugi je što je Bašeskija zapisivao onaj oblik imenovanja pod kojim je zapisana osoba bila poznata u toj društvenoj zajednici. Nekada je naveo samo lično ime (kao jed(i)no imenovanje osobe), nekada je uz lično ime, ili bez njega, upotrijebio imenovanje koje se pokazuje kao svojevrsan oblik porodičnog imena (jedno ili dva imenovanja osobe), a mjestimično je u zapis unio i nadimak koji u principu nikada nije jedino imenovanje (dva imenovanja osobe). U mnogim su zapisima zastupljena po dva od ova tri oblika imenovanja. Tako veliki broj antroponomastičkih elemenata pruža mogućnost da se razmatra fond ličnih i porodičnih imena, pa i nadimaka u Bašeskijino doba, a mi ćemo se u ovome radu usredotočiti na lična imena. Bašeskijin tekst svojom strukturom omogućava da se pozabavimo njihovim oblicima i zastupljenošću.

Dovoljan je letimičan pregled Bašeskijina teksta da se primijeti kako on sadrži historijsku antroponomastičku građu o muškom stanovništvu Sarajeva. Naime, ženskih imena je posve malo. Pa ipak, imena piščevih ženskih članova porodice koje je on spomenuo u knjizi svjedoče, makar i skromno, o ženskim imenima toga doba.

Bašeskijini zapisi odnose se na područje grada Sarajeva u 18. stoljeću, a mi držimo da oblik imena odražava sliku stanja i na širem području.

U Bašeskijino vrijeme u Sarajevu je bilo stotinjak mahala u kojima je živjelo, vjerovatno, oko 18.000 do 20.000 stanovnika. Većinski dio stanovništva činili su muslimani. Velika većina imena u Bašeskijinoj knjizi jesu muslimanska, a osim njih ima manji broj kršćanskih i posve malo jevrejskih. Tako Bašeskijini zapisi, i antroponomastičkom građom koju sadrže, odražavaju stanje koje prenose zvanični izvori o prisustvu muslimanskog, kršćanskog i jevrejskog stanovništva u gradu Sarajevu.

Polazište za razmatranje antroponomastika u Bašeskijinoj knjizi treba biti činjenica da je Bašeskija pisao arapskim pismom na osmanskome turskom jeziku. U dosadašnjim radovima istraživači su za antroponomastičke teme koristili, kako smo već spomenuli, prevod koji je sačinio Mehmed Mujezinović. Premda sadrže niz zanimljivih i korisnih zapažanja, ti su prilozi mjestimično podložni diskusiji zbog toga što prevod (ipak) nije nulti izvor, već svojevrsna "interpretacija" nultog izvora. U tom pogledu potrebno je izuzeti rad S. Jankovića "Razvoj prezimena kod muslimana" jer je autor, služeći se Mujezinovićevim prevodom, imao u vidu da je Bašeskija pisao na turskom jeziku.²

2 Usp. Srđan Janković, "Razvoj prezimena kod muslimana", *Zbornik Šeste jugoslovenske onomastičke konferencije*, Beograd 1987., str. 432.

Zastupljenost muslimanskih muških imena i njihovi oblici

Najveći dio muslimanskih ličnih imena u Bašeskijinim zapisima svojim se likom ne razlikuje od onih u zvaničnim osmanskim turskim izvorima, što znači da su zapisana arapskim pismom onako kako se pišu u izvornom arapskom jeziku, iz kojeg potječe najveći broj muslimanskih ličnih imena u Bašeskijinom tekstu.

S obzirom na zastupljenost, u ovome izvoru prevladavaju imena *Ahmed*, *Mehmed* i *Mustafa*. Ta imena, sudeći prema Bašeskijinim zapisima, u Sarajevu 18. stoljeća imaju izrazitu dominaciju. Potom su veoma često zastupljena imena *Ali* i *Abdi*. Kao što se vidi, tri najviše zastupljena jesu imena Poslanika islama, *Ali* je ime Poslanikovog bliskog rođaka, odanog prijatelja i zeta, a ime *Abdi* označava čovjekovu pokornost Bogu. Po zastupljenosti slijede imena: *Hasan*, *Husejin*, *Ibrahim*, *Ismail*, *Jusuf*, *Omer*, *Osman*, *Sulejman*, *Salih*, a to su imena drugih vjerovjesnika i istaknutih ličnosti iz historije islama. Razmjerno česta imena su još *Durak* ili *Duran*, *Jašar*, *Mahmud*, *Murat*, *Muharem*, a manje su zastupljena *Abdulah*, *Abdulaziz*, *Abdulkerim*, *Abdurahman*, *Abdulfetah*, *Abdusamed*, *Agan*, *Derviš*, *Dursun*, *Džafer*, *Fazli*, *Ferhat*, *Fejzi*, *Halil*, *Hajdar*, *Ishak*, *Jahja*, *Jakub*, *Kasim*, *Mumin*, *Musa*, *Numan*, *Redžep*, *Selim*, *Šaban*.

Nije nam cilj u ovome radu statistički pokazati pojavnost pojedinih ličnih imena u Sarajevu Bašeskijina vremena. Jedna od okolnosti koja priječi utvrđivanje tačnog broja nositelja jednoga antroponima jest to što se neka od njih pojavljuju kao sastavni dio dvočlane imenske formule složene tako da nije uvijek moguće utvrditi koje je od njih identifikacija individue ličnim imenom a koje porodičnim imenom. Mi smo sva imena uz koja ne stoji oznaka da su porodično ime (*oglu* ili *zâde*) uključili u razmatranja opravdavajući takav postupak stavom da su i ona koja su postala porodična prethodno bila lična imena. Pokušali smo ipak razgraničiti antroponimijske jedinice i razmatrati ih u statusu koji bi, nadamo se, mogao biti dosta blizak stvarnom.

I gore ponuđeni panoramni popis imena u Bašeskijinim zapisima pokazuje u dobroj mjeri podudarnost sa antroponimijskim korpusom koji je precizno predstavila A. Kupusović na osnovu *Opširnog popisa Bosanskog sandžaka iz 1604. godine (Defter-i Mufassal Liva-i Bosna)*.³ I tada su najzastupljenija imena bila *Mustafa*, *Ali*, *Hasan*, *Husejin*, *Mehmed*, *Ibrahim*, *Jusuf*, *Ahmed*, *Osman*.⁴

---

3 Vidi: Amina Kupusović, „Muslimanska imena u Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 40 (1991), str. 267-308. Kako kaže A. Kupusović, navedeni defter joj je mogao poslužiti kao izvor građe zbog toga što je „opširan“, a to znači da su po imenu bilježeni svi odrasli i za rad sposobni muškarci. Usp. Kupusović, 267.

4 Usp. Amina Kupusović, navedeni rad, str. 284.

Za našu temu važno je potvrditi da je sva imena koja smo naveli Bašeskija zapisao u originalnom liku (što se, kako smo već naznačili, i očekuje u tekstu na osmanskome turskom jeziku). Stoga nam ovaj izvor ne omogućava diskusiju o eventualnim dubletnim varijantama s minimalnim glasovnim izmjenama nekih imena kao što su: *Mehmed-Mehmet*, *Ahmed-Ahmet*, a koje postoje u savremenoj antroponomastičkoj građi bosanskog jezičkog područja. Isto tako Bašeskijin tekst ne može potvrditi reduciranje geminiranog konsonanta u imenima složenim od arapskog apelativa *abd* i jednog od Božijih imena. Primjeri takvih ličnih imena su *Abdullah* i *Abdurrahman*, koji u bosanskoj antroponomastici imaju oblik *Abdulah* i *Abdurahman*.

(Ne)adaptirana muška imena

U jezičkom sistemu u kojem se upotrebljava, lično ime je jezički znak kojim se imenuje osoba i ono ima svojstva kao i svaki drugi jezički znak tog sistema. I ime aloglotskog porijekla vlada se kao jezički znak sistema u koji je preneseno, zbog čega doživljava fonetske, morfološke i druge promjene⁵ u procesu prilagođavanja gramatičkom sistemu tog jezika.

Muslimanska imena u bosanskom jeziku najvećim su dijelom arapska, a prenesena su preko turskog jezika. To znači da su se u bosanski prenosila iz turskog antroponimijskog sistema kao antroponimijske jedinice (jezički znaci) koji su oblikom već bili prilagođeni gramatičkom sistemu turskog jezika. Za tu prilagodbu važne su promjene u oblasti arapskog konsonantizma, a riječ je o arapskim konsonantima koji ne postoje u konsonantskom sistemu turskog jezika (kao ni u konsonantskom sistemu bosanskog jezika), zbog čega su morali biti zamijenjeni odgovarajućim glasovima turskoga s najbližom artikulacijskom vrijednošću.

U bosanskom jeziku sekundarni adaptacioni proces arapskih imena tekao je na "sistematskom usaglašavanju na paradigmatskom nivou" (naprimjer *Teufik*>*Tefik* i *Tufik*; *Riza*>*Rizah*; *Suada*>*Suvada*).⁶ Taj tip promjena Bašeskija u svojoj knjizi nije zabilježio.

Bašeskija nije bilježio ni bosanskom antroponomastičkom sistemu prilagođene oblike arapskih imena kao što su: *Ali*, *Abdi*, *Fejzi*, *Fevzi*, *Kadri*, koja su u turskom jeziku zadržala taj navedeni oblik sa završnom sekvencom na

5 Valentin Putanec, „Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj“, *Leksikon prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Institut za jezik, Zagreb 1976., str. X.

6 Srđan Janković, „Imena tipa Elma-Alma“, *Onomastica Jugoslavica br. 10*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1982., str. 75. Usp. također i: Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Monografije I, Sarajevo, 1977., passim.

-i, dok su u bosanskom jeziku, prilagođavajući se njegovom deklinacijskom sistemu, dobivala nastavak -a, ispred kojeg je osnova proširivana umetnutim -j-, pa su tako poprimala oblik *Alija*, *Abdija*, *Fezija*, *Fevzija*, *Kadrija*.⁷ Ova imena Bašeskija je pisao u izvornom liku <Âlî (58b11, passim), 'Abdî (58b4, passim), *Fezî* (67a2), *Kadrî* (59a9).⁸ Samo je na jednom mjestu zapisao slavenizirani oblik tog tipa imena, i to u liku *Abdija* (68b9)⁹. To što se oblik s nastavkom -(j)a pojavljuje samo na jednom mjestu treba prihvatiti kao piščevo slučajno bilježenje stvarne izgovorne vrijednosti inače rasprostranjenog imena *Abdi(ja)*, a ne kao jedini primjer imena tog morfološkog i glasovnog sastava.¹⁰ Naime, oblik na -(j)a od imena koja u arapskom i turskom imaju završnu sekvencu na -i u stvarnosti je morao biti mnogo više raširen nego što je to Bašeskija zabilježio. U vezi s tim primjerom potrebno je spomenuti i to da su u Bašeskijinom tekstu posve rijetka lična imena koja se pojavljuju samo jedanput.¹¹

Kada imamo na umu da bi ova imena zabilježena u izgovornoj vrijednosti kao *Alija*, *Abdija*, *Fevzija* u tekstu pisanom arapskim pismom na turskom jeziku poprimila lik istovjetan sa ženskim imenima *Aliye*, *Fevziye*, *Feyziye*, *Kadriye* iz turskog antroponomastikona, jer bi u finalnoj poziciji kao oznaku bosanskog nastavka -(j)a dobila grafem *h*, koji je pisano ostvarenje arapske oznake ženskog roda s vokalskom glasovnom realizacijom, jasno je da se nije ni moglo desiti da oblici *Alija*, *Abdija*, *Fevzija* nađu mjesto u Bašeskijinom tekstu.¹² Druga pretpostavljena varijanta njihovog pisanja bila bi s *elifom* u finalnoj poziciji, međutim u tom bi liku imena bila odveć udaljena od turskog jezika, na kojem su zapisi sastavljeni.

7 Ovi prošireni oblici arapskih imena na -i u bosanskom se dekliniraju jednako kao nemuslimanska muška imena s takvim završetkom, naprimjer: *Andrija*, *Ilija*, *Pantelija*. Na to podsjeća i Ismet Smailović u: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1977., str. 66.

8 Na ovaj način obilježavamo gdje u izvornom Bašeskijinom tekstu prolazi primjer koji navodimo a prema: Kerima Filan, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum, Sarajevo, 2011.

9 Taj zapis glasi: *Mezbûrun 'alemdâr[ı] Koloş Hâci 'Abdiya, gark Hotin'de, Turla'da*.

10 Spomenut ćemo da se od ovoga tipa imena jedanput pojavljuje i *Memija* upravo u tom obliku (58b13). Na drugom mjestu stoji imenovanje osobe u obliku *Memîoglu* (72a32), i to je očito porodično, a ne lično ime. To su jedini primjeri u kojima se vidi ime *Memi* u Bašeskijinom tekstu, što je potrebno spomenuti s obzirom na to da je u *Opširnom popisu* ime *Memi* jedno od najviše zastupljenih (Usp. Amina Kupusović, „Muslimanska imena u Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 40 (1991), str. 284). A. Kupusović navodi kako neki istraživači smatraju da je *Memi* hipokoristik od imena *Mehmed* (Usp. Amina Kupusović, navedeni rad, str. 271).

11 To su, naprimjer, *Abdulaziz*, *Abdussamed*, dakle imena koja su i u historijskom i u savremenom bosanskom antroponomastikonu slabo zastupljena.

12 Primjer *Abdiya* je Bašeskija upravo tako zapisao: *y-h*.

Muška imena tipa *Ali* posve su dobro uključena u bosanski jezik sve dok stoje u prvom padežu, dakle dok se njima osobe samo imenuju. Potreba za prilagodbom nastajala je u procesu komunikacije, kada ime dođe u neki drugi padež osim nominativa. Ta se prilagodba sasvim sigurno odvijala spontano¹³, a to pokazuju složeni oblici u kojima uz ime tipa *Ali* u završnoj poziciji stoji kakva titula, naprimjer *aga*, *baša*, *beg*, *paša*. U Bašeskijinom tekstu na više mjesta uz ime *Ali* stoji neka od naprijed spomenutih titula: 'Âli-aga (64a10, 65a6, 65b7, 67b4, 72b4), 'Âli-baša (62b4, 62b9, 63a11, 66b2), 'Âli-beg (73b6, 77a16), 'Âli-hoca (73b20, 80b16, 81b5). Imenovanje ličnim imenom iza kojega slijedi titula formula je koja odgovara sintagmatskim pravilima turskog jezika, a takva se upotrebljava(la) i u bosanskom jeziku. Takvo „složeno“ imenovanje u bosanskom jeziku može se deklinirati bez potrebe da se ime tipa *Ali* proširuje u *Alija*.¹⁴

Ukoliko je uz ime tipa *Ali* vezana titula *efendi* ('Âli Efendi (67a5, 74a19)), ime je također zadržavalo izvorni oblik, a imenica *efendi*, sa završetkom na *-i*, bila je izložena morfološkoj adaptaciji kroz proširenje osnove umetnutim *-j-* i primanje sufiksa *-a* (>*Ali-efendija*).¹⁵

Ime *Abdi* u Bašeskijinom tekstu ima samo taj lik, istovjetan s onim u turskoj antroponomastici, dok u bosanskom imeničkom sistemu ima dubletnu formu s minimalnom glasovnom izmjenom: *Abdija* i *Avdija*.¹⁶ Isto tako se u imenu *Abdulah* s početnom sekvencom *Abd-* u našem jeziku primjećuje zamjena *b>v* (>*Avdulah*).¹⁷ Moguće je pretpostaviti da je neko od složenih imenovanja poput *Abdi Aga* (62a4, 68a9, 73a21), *Abdi Baša* (63a1, 65a2, 68a5), *Abdi Beg* (70a31, 98b15), *Abdi Efendi* (74b1), koja nalazimo u Baše-

13 To je iskazao i Ekrem Čaušević u: „U prilog naučnoj transkripciji vlastitih imena bosanskohercegovačkih stvaralaca na orijentalnim jezicima“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 39 (1990), str. 167.

14 Razlog što ime *Ali*, naprimjer, u nazivu *Ali-pašine* džamije u Sarajevu (koju je izgradio Hadim Ali-paša u 17. stoljeću) nije adaptirano u *Alija* jest stalno prisutna titula uz ime, zbog čega je ono moglo održati izvorni oblik. U Bosni se i danas spominje *Aliđun* (*Aldun*) kao naziv za dan 2. august, koji se u narodnom mjeranju i određivanju vremena smatra prekretnicom ljeta u ovim krajevima. Taj naziv zapravo je turska imenska sintagma koju čine lično ime *Ali* i apelativ *gün* (*Ali günü*), s tim što apelativ u ovome nazivu ima oblik koji odražava njegovu izvornu vrijednost u turskim govorima na zapadnom Balkanu.

15 U imenaru Ismeta Smailovića ne navodi se ime *Ali* kao nezavisno, ali je uvedeno ime *Alosman*, inače manje frekvencije, koje je složeno iz *Ali* i *Osman*. (Usp. Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 143.)

16 Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 122 i 152.

17 Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 152-153. Ovu promjenu spominje i Srđan Janković u: „Imena tipa Elma-Alma“, *Onomastica Jugoslavica* br. 10, Zagreb, 1982., str. 77.

skijinoj knjizi u stvarnosti imalo varijantu *Avdi Aga*,¹⁸ *Avdi Baša*, *Avdi Beg*, no u samome tekstu za to nema potvrde.

Ženska imena i njihovi oblici

Ženska imena Bašeskija je zapisao u istom liku u kojem se pišu u arapskom jeziku, iz kojega potječu, i u osmanskom turskom jeziku, u čiji su se antroponomastički sistem uključila. Imena njegove majke *Fatime* (72b3), žene *Safije* (24a15) i kćerke *Nurije* (32b5) zapisana su s arapskim nastavkom ženskog roda (njegovo pisano ostvarenje je *h*, a glasovno je vokal). U turskoj antroponomastici prvo od navedenih imena glasovno se realizira kao *Fatime* ili *Fadime*, drugo kao *Safiye* i treće kao *Nuriye*.¹⁹ U turskom jeziku je veoma raširen i modificirani oblik prvog imena *Fatma*, s tim što se u osmanskom periodu pisalo arapskim pismom u istom liku bez obzira na glasovnu realizaciju. Jasno je, stoga, da u Bašeskijinom tekstu ne može biti nikakvoga signala o tome da ova ženska imena u bosanskoj antroponomastici imaju glas /a/ u finalnoj poziciji (*Fatima*, *Safija*, *Nurija*), premda je sasvim sigurno da je to bio njihov oblik. Finalno /a/ u ženskim imenima ovoga tipa rezultat je adaptacije slavenskom antroponomastikonu završne sekvence koja je u arapskom jeziku, a potom i u turskom oznaka ženskog roda. Ona i u tim jezicima ima glasovnu realizaciju na vokal - u turskom je to /e/.

Nurija je bilo drugo ime jedne Bašeskijine kćerke. Prvo joj je ime bilo *Merjem* - barem ga je Bašeskija tako zapisao (32b5).²⁰ Mi samo možemo pretpostaviti da se to ime izgovaralo u jednoj od dvije varijante poznate u našem antroponimikonu: *Merjema* (s nastavkom -a, koji je u bosanskom jeziku najčešći za obilježavanje ženskog roda imenice, pa je njegovo prisustvo u ženskim imenima skoro pravilo) ili *Mejrema* (metatezom modificirano ime *Merjema*), no Bašeskija to ne pokazuje. Isto je tako vjerovatno da je *Zejneb* (19b13), druga Bašeskijina kćerka, zapravo bila *Zejneba*, ali njeno ime u originalnom tekstu nije prilagođeno bosanskom jeziku. O čestim hipokoristicima ovih imena, *Mejra* i *Zejna*, u izvornom tekstu nema nikakvih naznaka.

Imena još dva svoja ženska djeteta, *Havva* (9b2) i *Ummihana* (62a7), Bašeskija je zapisao u skladu s njihovim izvornim oblikom bilježeći i znak *tešdida*, pa ona tim svojim likom ne odražavaju ni reduciranje geminata

---

18 Ovakvo se ime dalje mijenjalo u *Avdaga*, a u bosanskoj antroponimiji ima primjera da se osamostalilo i postalo nezavisno lično ime. Usp. Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 152.

19 O našim ženskim imenima orijentalnog porijekla vidi: Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 68.

20 Zapis u kojem se spominju imena ove Bašeskijine kćerke glasi: *Fî-sene 1192 zenne evlâdum Meryem, diger ismi Nûriya, dÿnyâya gelmişdür*.

(*Hava* i *Umihana*) kao promjenu koja je posljedica adaptiranja sistema bosanskog jezika.

Pokračenicе²¹ u Bašeskijinoj antroponomastičkoj građi

Ovo razmatranje oblikâ muških i ženskih imena koja čine najveći dio antroponomastičkog fonda u Bašeskijinom tekstu pokazuje da su oni jezički očekivani. Kao neočekivani oblici, međutim, pojavljuju se imena: *Ahmo*, *Bego*, *Hadžo*, *Haso*, *Huso*, *Jaho*, *Jašo*, *Lutvo*, *Mašo*, *Meho*, *Muho*, *Mujo*, *Mušo*, *Smajo*, *Sulo* (<*Suljo*), *Šabo*, *Šeho*, *Šero*. Premda su po brojnosti manje zastupljena nego gore spominjana imena, njihova prisutnost se ne može zanemariti.

Ovi modeli imena poznati su u slavenskom antroponomastikonu. Opisuju se kao hipokoristici, to jest kao imena koja nastaju pokraćivanjem temeljnog imena. Pokraćivanje se postiže kroz tvorbeni postupak u kojem se na jedan dio punog imena, a to je najčešće njegov prvi dio, dodaje odgovarajući fleksem. Taj jezički postupak mijenja značenje imena tako da pokračenica izražava dragost, nježnost, odanost prema onome koga označava.

U literaturi se pokazuje da je u slavenskoj tradiciji od najranijih do novijih vremena poznat postupak pokraćivanja oblikom dužih ličnih imena i „njihovoga svodenja na prosta”²². Na bosanskom jezičkom području u pokraćivanju ličnog imena, kao tvorbenom postupku, sudjeluje veliki broj različitih fleksema (-a, -an, -če, -jo, -ka, -ko, -o) i za sve njih se ističe da su imena odmila.

Svi primjeri pokraćenih imena koja je Bašeskija zapisao ovjerena su i objašnjena u literaturi. Daleko su najbrojnije pokračenice koje se tvore dodavanjem nastavka -o na okrnjenu osnovu punog imena s finalnim konsonantom: *Ahmed*>*Ahm-o*, *Bešir*>*Beš-o*, *Derviš*>*Derv-o*, *Hasan*>*Has-o*, *Huse(j) in*>*Hus-o*, *Jahja*>*Jah-o*, *Jašar*>*Jaš-o*, *Mehmed*>*Meh-o*, *Muharem*>*Muh-o*, *Nezir*>*Nez-o*, *Omer*>*Om-o*, *Osman*>*Osm-o*, *Redžep*>*Redž-o*, *Rizvan*>*Rizv-o*, *Šaban*>*Šab-o*, *Šerif*>*Šer-o*. *Duro* je hipokoristik od imena turskog porijekla *Durak*, *Duran*, *Dursun*, koja su izvedena od glagola *durmak* (sta(ja)ti, osta(ja)ti) a davala su se kao „zaštitna“ u porodicima u kojima su umirala djeca. U slavenskom antroponomastikonu također ima takvih „zaštitnih imena“, a Bašeskija je zabilježio jedno od njih - *Ostoja* (6b15), kao ime jednoga nemuslimanskog građanina Sarajeva. S istim razlogom su muslimani djetetu davali i drugo tursko ime - *Jašar*, izvedeno iz glagola *yaşamak* (živjeti). To

21 Termin „pokračenice“ predlaže Živko Bjelanović u radu „Hipokoristik kao oznaka za tvorbeni način i kao oznaka za vrstu značenja“, *Folia onomastica Croatica* 15 (2006), str. 1-14.

22 Toma Maretić, prema: Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 69.

su jedina lična imena turskog porijekla u Bašeskijinom antroponomastičkom repertoaru.

Hipokoristik velike čestoće *Mujo* primjer je tvorbe pri kojoj je modificirana osnova punog imena umetanjem sonanta *-j-* u intervokalnu poziciju: *Mustafa* > *Mu(j)-o*.

Vjerovatno je analoškim putem prema *Mujo* nastala pokraćenica *Suljo* (< *Sulejman*). U Bašeskijinom tekstu ta pokraćenica ima oblik *Sulo* (*Sul-o*).

Mašo je pokraćenica imena *Mahmud/Mahmut* izvedena dodavanjem sufiksa *-šo* na prvi slog punog imena s vokalom, a ime *Mušo* je istim tvorbenim postupkom izvedeno iz *Muharem* (ili, možda, iz imena *Muhamed*).²³ U vezi s ovim posljednjim primjerom je i ime *Mušan*²⁴, koje se kod Bašeskije pojavljuje svega tri puta.

Posve se rijetko javljaju hipokoristici izvedeni sufiksom *-ko*: *Salko* (< *Salih*) i *Sulko* (> *Sulejman*) po jednom, a *Nurko* (> *Nurija*) dva puta. Ovo je drugo ime izvedeno iz imena *Nuri*, odnosno *Nurija*, kako ono glasi u bosanskom antroponomikonu i od ženskog imena *Nurija* (tur. *Nuriye*) razlikuje se po akcentu i deklinaciji.

Kao što primjeri pokazuju, broj sufiksa kojima se tvore hipokoristički oblici što ih nalazimo kod Bašeskije nije velik s obzirom na njihov širok repertoar u slavenskoj antroponomastici.

Kada se promotre imena nemuslimanskih građana u Bašeskijinom tekstu, vidi se da ih je polovina u obliku pokraćenica izvedenih dodavanjem nastavka *-o* na prvi slog punog imena. Pokraćenice *Dujmo*, *Đuro* (> *Georgije*), *Lazo* (> *Lazar*), *Mičo*, *Pavo* (> *Pavle*), *Risto* (> *Hristijan*, *Hristivoj*) tvorene su istim jezičkim postupkom kao *Ahmo*, *Bešo*, *Dervo*. Bašeskija je zabilježio i ime u obliku *Sava*, s tim što je finalno *-a* u ovome primjeru druga varijanta tvorbene morfeme *-o*, kojom se izvode hipokoristični oblici imena. Primjer tvorenice sufiksom *-ko* vidi se u imenu *Branko*, koje je Bašeskija zapisao s interkalarnim vokalom *Biranko* prilagođavajući slavensko ime strukturi početnog sloga u turskom jeziku.

Druga kršćanska imena u Bašeskijinim zapisima jesu: *Jovan*, *Manojlo*, *Marko*, *Mileta*, *Petar*, *Tanasije* (puni oblik za imena *Tanasije* je *Atanasije*).

Status pokraćenica u historijskom bosanskom antroponomastikonu

Pokraćena imena se u Bašeskijinim zapisima pojavljuju kao primarna identifikacija individue, to jest kao samostalno, a nekada i njeno jedino ime-

---

23 Ismet Smailović tumači ime *Mušo* kao pokraćenicu od *Muhamed* i/ili *Muharem* i/ili *Mušir*. Usp. *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 381.

24 Usp. Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 380. Ime *Mušan* je, vjerovatno, tvoreno sufiksom *-an*, a ovdje je taj sufiks došao na ranije izveden hipokoristik *Mušo*.

novanje. Ona ovdje nisu dopunsko imenovanje uz puno ime u smislu nadimka, što znači da se pojavljuju u statusu osamostaljenih elemenata s funkcijom antroponimijskog znaka.

Hipokoristik, kao ime odmila, po svojoj definiciji predstavlja *neformalnu, familijarnu varijantu imena*. U društvenoj zajednici u kojoj je jedno lično ime veoma često nametne se potreba da se ličnom imenu, kao primarnoj determinaciji osobe, doda i druga determinacija, to jest još jedan idionim koji će olakšati komunikaciju, što je u vezi s prirodom jezičkog znaka da on „mora biti jednoznačan“.²⁵ Kada se takva potreba pojavi unutar male društvene zajednice kao što je porodica, pokraćeno ime (hipokoristik) jedan je od načina da se ostvari druga determinacija. Pokraćenicu koja nastaje u tom najužem društvenom krugu vidimo u njenoj hipokorističkoj prirodi i onda kada je izravni motiv za njeno izvođenje potreba za olakšavanje komunikacije (prije nego potreba za izražavanjem nježnosti).

Učestala pojava jednog imena u široj društvenoj zajednici obično je u vezi s izraženom tradicijom po kojoj se djetetu daje ime starijih osoba u porodici. Ime se prenosi s (pra)djeda na unuka, a nije rijetka pojava da se prenosi s oca na sina. Primjer te tradicije vidi se i u Bašeskijinoj porodici: njemu je ime bilo *Mustafa* i sin mu se zvao *Mustafa*. Njegovom ocu bilo je ime *Ahmed* i jednom je sinu dao ime *Ahmed*.²⁶

U sredini u kojoj je izražena tradicija da se nasljeđuje ime predaka potreba za razlikovnim imenom (drugom determinacijom) naglašena je izvan porodice još i više nego u porodičnom krugu u kojem se u tu svrhu mogu koristiti atributi (*mali Mustafa*) ili odgovarajući apelativi (*otac Mustafa > otac*). Društvena potreba da se u procesu komunikacije identificiraju pojedinci istog imena i (približno) istog statusa,²⁷ mora se realizirati kao jezička pojava. To je svakako razlog za raširenu upotrebu hipokoristika u funkciji distinktivnog imena. Bašeskijin tekst pokazuje da su imena *Meho* i *Mujo* zastupljena više nego druge pokraćenice, a to se podudara s velikom učestalošću punih imena *Mehmed* i *Mustafa*, iz kojih su te pokraćenice izvedene.

U radu pod naslovom „Imena tipa Elma-Alma“, u kojem razmatra dubletne forme „kod muslimanskih imena orijentalnog porijekla, nastalih različitim glasovnim promjenama“ u našem dobu, S. Janković se dotiče pitanja hipokoristika i iznosi mišljenje da imena tog oblika, budući da predstavljaju pokra-

25 Valentin Putanec, „Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj“, *Leksikon prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb, 1976., str. VII.

26 Bašeskija spominje sina *Ahmeda* (*oglum Ahmed*) na listu 11b u 20. redu. Ime njegovoga oca *Ahmeda* prolazi na 24a16. Rođenje sina *Mustafe* zapisao je rečenicom *vilâdet-i ferzend ü püser Mustafâ ibn Mustafâ* na 24a13.

27 To mogu biti i djeca kada u manjoj društvenoj zajednici ima više od jednoga djeteta s istim imenom.

čenu formu punoga imena, „ne bi trebalo da posjeduju sposobnost antroponimijske inovacije“ te dodaje da „je to tako u principu“, ali da „se u stvarnosti događa da se hipokoristik onimički osamostali“. ²⁸

U Bašeskijim zapisima hipokoristici onimičku osamostaljenost pokazuju, kao što smo već spomenuli, kada su jedino imenovanje individue ili kada su u sastavu imenske formule uz neko drugo koje je u funkciji porodičnog imena. To su formalni pokazatelji njihove osamostaljenosti, no još je uvjerljiviji pokazatelj to što se pojavljuju kao imena osoba različite životne dobi i različitog društvenog statusa. Evo nekoliko zapisa s imenom *Mujo*:

Sijedi ludi Mujo Arnaut. Mladić Mujo Hadžibektašević. Mula Mujo Čemerlija, dobar, prijatan čovjek. Siromah Mujo, bio je vodonoša jevrejskim porodicama. Mujo Felek, kojega su poslali u Istanbul da isposluje plaće janjičarima, umro je u Istanbulu. ²⁹

Druge tvorenice hipokorističkog tipa od imena *Mustafa* i *Mehmed*, osim oblika *Mujo* i *Meho*, pojavljuju se samo po jednom. To su: *Mujkan* (*Muykan debbâg, sulehâdan*, 143b18) i *Mehan* (<*Mehmed*) (*Taşçı, a'mâ, yavaş çârşûda gezerdi, fakîr; pek yaşlı, nişânları yapmakda kâmil usta Mehan*; 113b13). Oblik *Mujaga* (93a11) još je jedan pokazatelj osamostaljenosti imena *Mujo* koje je izravno primilo titulu *aga*. Kako uz ovo ime stoji i porodično ime *Atlagić*, a to je porodica prvaka, titula *aga* je izraz poštovanja prema uglednom članu društvene zajednice i vrlo vjerovatno sastavni dio ličnog imena. ³⁰

U poređenju s oblicima *Mujkan* i *Mehan* pokraćenicice s većom pojavnošću *Mujo* i *Meho* imaju manje hipokorističkog značenja, a poznato je da hipokoristik „čestom upotrebom potroši to svoje hipokoristično značenje“. ³¹ Ta okolnost zasigurno pogoduje osamostaljivanju hipokoristika i njegovom prerastanju u zaseban antroponimijski znak. Taj znak više nema onu stilsku konotaciju koju je imao kao hipokoristik.

Stilska konotacija hipokoristika teško je prepoznatljiva i u onim imenima koja su nastala permutiranjem jezičkog znaka iz apelativa u lično ime

28 Srđan Janković, „Imena tipa Elma-Alma“, *Onomastica Jugoslavica* br. 10, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1982., str. 78.

29 Ti zapisi u originalu glase: *Ak sakallı, deli Mujo Arna'ud* (61b7). *Tâze delikanlı Hacı Bektâşoğlu Mujo* (69a4). *Çemerluoğlu Mollâ Mujo, ey âdem, hoş âdem* (74a11). *Fakîr Mujo, yahûdilerün sakâsı idi* (82a16). *Mevâcib için İslâmbol'a irsâl olunan Felek Mujo, İslâmbolda vefât.* (140a4).

30 Ime *Memiš* Bašeskija je zapisao tri puta (135b8, 138a14, 141a2). Ono bi moglo biti pokraćica od *Memišah*, koje je prema Opširnom popisu Bosanskog sandžaka dosta zastupljeno ime, a kod Bašeskije se vidi samo jednom.

31 Živko Bjelanović, „Hipokoristik kao oznaka za tvorbeni način i kao oznaka za vrstu značenja“, *Folia onomastica Croatica* 15 (2006), str. 2. Također i: Valentin Putanec, „Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj“, *Leksikon prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb, 1976., str. X.

(koinonim>idionim). U Bašeskijinom tekstu se od imena tog tipa češće od drugih pojavljuje *Bego*. To ime izvedeno je pomoću formanta *-o* iz turske opće imenice *beg*. Sličnim je tvorbenim postupkom iz opće imenice *aga* izvedeno ime *Ago*. Imena *Bego* i *Ago* su svakako zasebni antroponomistički znaci koji se ne vezuju za neko puno ime.

U antroponomističkom korpusu koji je Bašeskija zapisao pažnju privlače dva hipokoristična oblika, *Šeho* i *Šero*, i to zbog zamjetne rasprostranjenosti. Prvo ime opisuje se kao hipokoristična tvorenica od imena *Šehab*, *Šehan*³² i *Šehid*.³³ Nijedno od njih ne pojavljuje se u Bašeskijinim zapisima kao puno ime. Ime *Šero* je hipokoristična tvorenica od imena *Šerif*. To puno ime pojavljuje se dva puta u funkciji referencijalnog izraza za individuu, s tim što je u sastavu imenske formule prezimena i ima oblik *Šerîfzâde*. Arapska riječ *šerif* je pridjev u značenju „ugledan“, „čuven“, „slavan“, „uzvišen“, „častan“, „plemenit“. Njena rasprostranjena upotreba u funkciji atributa u sintagmama koje imaju značenje svetoga³⁴ mogla je utjecati na to da se kao razlikovni element razvije i osamostali hipokoristični oblik ličnog imena *Šero* i da on čak ima veću upotrebu nego puno ime.³⁵

I ovi posljednji primjeri ukazuju na osamostaljivanje hipokorističnih oblika kao zasebnih antroponomastičkih znakova.

Pojavljivanje punih i pokraćenih imena

Pojavljivanje pokraćenih imena u antroponomističkoj građi koju je zapisao Bašeskija preispitali smo i s obzirom na „opći lingvistički zakon štednje energije“, budući da pokraćivanjem ime stječe manji oblik, „a manjim se oblikom gubi manje energije u obavijesti“.³⁶ Pri tome treba imati u vidu da ekonomičnost, kao uzrok kraćenja ličnih imena, prati afektivnost jer pokraćivanje tuđega imena pretpostavlja određeni stav govornika prema onome koga imenuje.

U Bašeskijinom tekstu puni oblici imena *Mehmed* i *Mustafa* mnogo su brojnije antroponomastičke jedinice nego *Meho* i *Mujo*, što znači da pokra-

32 Spomenimo da se ime *Šehan* tumači kao tvorenica pomoću našeg, inače plodnog sufiksa *-an* iz opće imenice arapskog porijekla *šejh Usp*. Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 490.

33 Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 490.

34 Ovo su primjeri iz Bašeskijina teksta: *câmi'-i šerîf*, *harem-i šerîf*, *Mekke-i šerîf*, *mevlûd-i šerîf*, *şer'i şerîf*.

35 Ovome je moglo pogodovati i odsustvo etimizacije zbog arapskog porijekla pridjeva *šerîf*.

36 Valentin Putanec, „Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj“, *Leksikon prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb, 1976., str. X.

ćena imena nisu rezultat eventualne piščeve „štednje energije“. Uz to, zapisi s pokraćenicama ne pokazuju nekakvu piščevu osjećajnost prema osobama koje su tako imenovane. Osim spomenutih pokraćenica *Meho* i *Mujo* i sve druge u ovome izvoru imaju manju čestoću nego puni oblici imena iz kojih su nastale. Daleko je više zastupljeno ime *Sulejman* nego njegova pokraćenica *Suljo* (kod Bašeskije *Sulo*) (65b9, 83a12, 87a12, 90a10) i ime *Husejin* nego njegova pokraćenica *Huso* (89b21, 93b7, 95b20). Veoma često ime *Ibrahim* u Bašeskijinom tekstu ima u tri zapisa varijantu *Ibrica* (63b8, 73a33, 95b15). Češće od ovih pojavljuju se pokraćenice *Muho* (u devet zapisa) i *Mušo* (u pet zapisa), ali ipak znatno manje nego puno ime *Muharem*.³⁷ Pokraćenica *Mašo* zavedena je u deset zapisa, a puno ime *Mahmud/Mahmut* u trideset.

Samo se pokraćenica *Zuko* pojavljuje češće nego puno ime *Zulfikar*: prvo ime tri puta, a drugo jedanput. Pokraćenica *Hajro* i njen vjerovatni puni imenski oblik *Hajrullah*³⁸ pojavljuju se u približno jednakom broju zapisa: *Hajro* je ime za tri, a *Hajrulah* za ukupno četiri osobe. Očito je da ni ime *Hajrulah* nije bilo rašireno, kao što to nisu bila ni složena imena *Abdulkerim*, *Abdurahman*, *Abdulaziz*, *Abdulfetah*, *Abdusamed*, koja su zastupljena u ukupno trinaest zapisa.

U jednakom se broju pojavljuju ime *Abdulah* i njegova pokraćenica *Abdo*: po devet puta. U povodu male zastupljenosti imena *Abdo* i *Abdulah* može se pretpostaviti da bi ime visoke zastupljenosti koje kod Bašeskije ima oblik *Abdi* moglo biti pokraćenica od *Abdulah*, no to je samo pretpostavka. Naime, I. Smailović bilježi da su *Abdija* i *Avdija* dubletni oblik hipokoristika od imena *Abdulah*,³⁹ dok A. Kupusović navodi da je ime *Abdi* u tom obliku preneseno preko turskog jezika iz arapske antroponimije u bosansku i da je primanjem formanta *-(j)a* u našem jeziku dobilo oblik *Abdija* ili *Avdija* (kao *Veli* > *Velija*).⁴⁰ U svakom slučaju, i Bašeskijin tekst i *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine* pokazuju da je *Abdi* u nekoj svojoj izgovornoj vrijednosti bilo jedno od zastupljenijih imena u Sarajevu, odnosno u Bosni, dok je *Abdulah* prema oba izvora ime manje učestalosti.

37 Ismet Smailović uz imena *Muho* i *Mušo* navodi da mogu biti hipokoristici od punih imena *Muhamed* i *Muharem* (Usp. *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 365 i 381). U Bašeskijinom tekstu se ne može utvrditi razlika među imenima *Muhamed* i *Mehmed* zbog toga što nije dosljedno bilježen znak *tešdida* kojim se uspostavlja ta razlika. Stoga smo ime čitali kao *Mehmed* te ove hipokoristike povezujemo s imenom *Muharem*.

38 Puno ime za pokraćenicu *Hajro* može biti i *Hajrudin*, ali to puno ime ne nalazimo kod Bašeskije.

39 Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 122 i 152.

40 Amina Kupusović, „Muslimanska imena u Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 40 (1991), str. 273.

Što se tiče kraćih (dvosložnih) imena kao što su: *Ahmed*, *Durak/Duran*, *Hasan*, *Jašar*, koja se kod Bašeskije vide i u pokraćenom obliku *Ahmo*, *Duro*, *Haso*, *Jašo*, omjer pojavljivanja punih i pokraćenih oblika sličan je kao kod gore navedenih dužih imena - izuzimajući ime *Ahmed* i njegovu pokraćenicu *Ahmo*. Naime, *Haso* je ime dvanaest osoba u Bašeskijim zapisima, ali je to ipak deset puta manja pojavnost nego punog imena *Hasan*. Približno je toliki omjer za pokraćenicu *Duro* i njen puni oblik *Durak*, odnosno *Duran*, te za pokraćenicu *Jašo* i njen puni oblik *Jašar*, samo što *Duro* i *Jašo* imaju manju učestalost pojavljivanja nego *Haso*. Pokraćenica *Ahmo*, međutim, posve je rijetka, dok je puni oblik imena *Ahmed*, kako smo naprijed pokazali, jedno od tri najviše zastupljena. *Ahmo* je ime za samo tri osobe, i to jednog poznatog berbera (*meşhur berber Ahmo*, 67a11), jednog telala (*dellâl Ahmo*, 71b10) i ćehaje iz Careve mahale (*Ahmo kethudâ 'an-mahalle-i Hümçâriyye*, 70b29). Sigurno je da su sve tri osobe bile dosta prisutne u javnom životu, što pretpostavlja i njihovo često spominjanje po imenu, a to je moglo biti razlog pokraćivanja njihovog imena. Ovaj pregled vodi zaključku da se ime *Ahmed*, barem u široj društvenoj sredini rijetko pokraćivalo.

Značenje (ne)pokraćenih ličnih imena

Primjetno mala prisutnost pokraćenica od često zasupljenog imena *Ahmed* u Bašeskijinoj knjizi, koja odražava antroponomastički repertoar u Sarajevu toga doba onako kako je on funkcionirao u stvarnom životu, možda bi mogla stajati u vezi s prirodom samoga imena: *Ahmed* je drugo ime (osim *Muhammed*) kojim se u svetoj knjizi muslimana (Kur'anu) naziva Božiji Poslanik.⁴¹

U diskusiji o značenju pokraćenica koje pripadaju leksičkom sloju ličnih imena Ž. Bjelanović ističe da su „u strukturi njihova značenjskog kompleksa dvije značenjske sastavnice“, a tumači ih na sljedeći način: „Jedna je ona kojom se ostvaruje identifikacija, druga je ona kojom se ostvaruje odnos

41 Izvori pokazuju da je u turskoj antroponomastici u prošlim stoljećima - a tako je i danas - veoma rašireno (možda najraširenije) ime *Mehmed/Mehmet*, koje predstavlja transformirani oblik imena *Muhammed*, a to je Poslanikovo ime u Božijoj objavi. O tome svjedoče radovi koji su nam bili dostupni, npr. Yılmaz Kurt, „1525 Tarihiinde Adana Sancağında Türkçe Kişi Adları Üzerine“, *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 2, Prizren, 2005., str. 72-83. Yılmaz Kurt, „Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)“, *Belleten* LIX (224) (1995), str. 211-247. Yılmaz Kurt, „Adana'da 1572 Yılında Kullanılan Türk Erkek Şahıs Adları“, *Belleten* LVII (218) (1993), str. 169-252. Ali Açikel, „Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)“, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2003), str. 305-335. Pod imenom *Ahmed* Poslanik se u svetom tekstu spominje jednom, i to u ajetu (rečenici) koji kazuje o tome kako je čovječanstvu najavljen dolazak Božijeg Poslanika. Tako je u Kur'anu Poslanikovo izravno imenovanje *Muhammed*. To je, zasigurno, razlog što je u turskoj antroponomastici transformaciju doživjelo ime *Muhammed*, a nije *Ahmed*.

prema označeniku. Identifikacijska sastavnica ima samo značenje *osobno ime*, dakle značenje bez značenja jednako kao i osobno ime od kojeg je tvorena. Njome se samo razlučuje osoba od osobe, npr. *Béro* od *Pérē*.⁴² Zato su sva osobna imena ovoga tipa tvorenosti hipokoristična po značenjskom sadržaju⁴³.

Ako lična imena koja su tvorena kao hipokoristici u svome *značenjskom sadržaju*, kako to Bjelanović kaže, imaju hipokorističan odnos govornika prema označeniku, možda je priroda imena *Ahmed* razlog slabe raširenosti hipokoristika *Ahmo* (ili, možda, kojega drugog tvorenog od tog imena) - značenjski sadržaj ne dopušta transformiranje tog imena.

Lingvistička literatura je općenito „jedinствена u ocjeni da [lična] imena nemaju nikakva općeg značenja“.⁴⁴ Spomenimo Ullmana, koji „učí da se vlastita imena, budući da nemaju (leksičkog) značenja, nalaze na marginama semantičkoga (lingvističkog) proučavanja“.⁴⁵ Ovaj stav klasične semantike diskutira se i u novijim radovima,⁴⁶ a potrebu za tom diskusijom nameće priroda ličnog imena jer je „ime, bez sumnje, jezična činjenica, no proces njegova stvaranja izlazi izvan okvira jezika“.⁴⁷

Odsustvo leksičkog značenja ličnog imena obrazlaže se tumačenjem da lično ime „u jeziku ima funkciju da uputi na objekt ili osobu u izvanjezičnoj zbilji, imenuje ih i time identificira“, pa je „njegovo značenje samo onomastičko“.⁴⁸ Prema tome, ime kao antroponimički znak u jednom jezičkom sistemu ima samo referencijalno značenje jer se identifikacija njime odnosi samo na jedan konkretan referent, to jest na nosioca ličnog imena.⁴⁹

Na dugoj strani je stav da lično ime *ima značenje* kojemu je središnja specifikacija „osoba zvana A...“ (jednako kao što je središnja značenjska specifikacija fonološkog oblika *brod* - ‘stvar zvana *brodom*’).⁵⁰ U tom slučaju se priroda ličnog imena približava prirodi opće imenice.

---

42 Iz Bašeskijinog repertoara pokraćenih imena ovdje spadaju *Muho* i *Mušo*, *Jaho* i *Jašo*, *Šeho* i *Šero*.

43 Živko Bjelanović, „Hipokoristik kao oznaka za tvorbeni način i kao oznaka za vrstu značenja“, *Folia onomastica Croatica* 15 (2006), str. 10.

44 Barbara Vodanović, „Imenovanje“, *Folia onomastica Croatica* 15 (2006), str. 218. Usp. i: Andela Frančić, „Što je osobno ime?“ *Folia onomastica Croatica* 15 (2006), str. 71-80.

45 Prema: Barbara Vodanović, „Imenovanje“, str. 222.

46 O tome vidi „Imenovanje“ Barbare Vodanović u: *Folia onomastica Croatica* 15 (2006), str. 217-240.

47 Barbara Vodanović, „Imenovanje“, str. 224.

48 Usp. Mirko Peti, prema: Barbara Vodanović, „Imenovanje“, str. 222.

49 Usp., naprimjer, Srđan Janković, „Imena tipa Elma-Alma“, *Onomastica Jugoslavica br. 10*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1982., str. 79.

50 Ivan Marković, „O upotrebi i značenju imenâ u hrvatskom“, *Folia onomastica Croatica* 19 (2010), str. 194.

Naslanjajući se na stav da ime ima značenje, neki istraživači lična imena promatraju kao "imenice posebno upotrijebljene, a tu posebnu upotrebu omogućuje njihova homonimnost - riječ je uvijek o više entiteta koji (slučajno) imaju isto ime".⁵¹ Budući da vlastitom imenu, kao i svim drugim riječima, „možemo pridružiti neku vrstu iskustva o njemu“,⁵² homonimna imena su značenjski različita (svako jedno od drugoga), a značenje svakoga „obuhvaća sve što o njegovom referentu znamo ili pojmimo“.⁵³

Diskusije o značenju ličnog imena pokazuju da u razmatranje tog pitanja i uopće u interpretaciju ličnog imena treba biti uključeno više nivoa.⁵⁴

Nameće se pitanje imamo li mi o ličnom imenu neko opće iskustvo osim značenja koje je određeno osobom pod tim imenom i našim odnosom prema toj osobi. Imenu, kada ga prvi put čujemo, „pridružujemo upravo to - da ga čujemo prvi put, u tom specifičnom kontekstu - okruženju“.⁵⁵ Pa ipak, da li ime i tada, kada se čuje prvi put, osim primarne informacije da se tako zove njegov referent, sugerira neko značenje ili informaciju o onomastičkoj sferi kojoj pripada? Naprimjer, može li se po samom imenu znati u kojoj je kulturi i/ili na kojem je jeziku ono nastalo, imenuje li mušku ili žensku osobu? Ime *ima taj sadržaj*, a prepoznavanje sadržaja zavisi od niza okolnosti koje utječu i na prepoznavanje drugih jezičkih znakova.

Spomenimo ovim povodom, naprimjer, imena iz savremenog bosanskog antroponomastičkog fonda koja „nemaju etimološki oslon na eventualni izvor“,⁵⁶ već samo zvučnom slikom podsjećaju na bosansku/bošnjačku onomastičku sferu, kao što su *Aldin, Edis, Merdina, Sejmedin* i druga slična.⁵⁷ Zvučna slika je ta koja ovim imenima daje *sadržaj* da pripadaju bošnjačkom onomastikonu, a nju su odredili postojeći okviri glasovne forme imenâ koja su porijeklom iz arapskog jezika, iz kojega vodi porijeklo velika većina imena u tom onomastikonu. Dakako, ta imena (neologizmi) uklapaju se u paradigmaticu bosanskog antroponimijskog sistema.⁵⁸ To što nemaju apelativno značenje ne predstavlja prepreku da ova imena u bosanskom jeziku funkcioniraju kao antroponimijske jedinice. Poznato je, naime, da apelativno

51 Ivan Marković, „O upotrebi i značenju imenâ u hrvatskom“, str. 194.

52 Barbara Vodanović, „Imenovanje“, str. 231.

53 Ivan Marković, „O upotrebi i značenju imenâ u hrvatskom“, str. 194.

54 Usp. Barbara Vodanović, „Imenovanje“, str. 230. Također i Srđan Janković, „Nova lična imena u bosansko-hercegovačkih muslimana“, *Vtora jugoslovenska onomastička konferencija*, Skopje, 1980., str. 126.

55 Barbara Vodanović, „Imenovanje“, str. 231.

56 Srđan Janković, „Nova lična imena u bosansko-hercegovačkih muslimana“, str. 128.

57 Ovi primjeri imena preuzeti su iz: Srđan Janković, „Nova lična imena u bosansko-hercegovačkih muslimana“, str. 126, a Janković se poziva na Smailovićev imenar.

58 Usp. Srđan Janković, „Nova lična imena u bosansko-hercegovačkih muslimana“, str. 128.

značenje u antroponimima „teži nuli“.⁵⁹ Zapravo, zahvaljujući toj svojoj osobini imena su prenosiva iz jezika u jezik, pri čemu kao aloglotna imena funkcioniraju u novom jeziku uklapajući se u njegov sistem.

Ono što imena prenose, osim svoje zvučne slike, jest njihov *sadržaj*. Sadržaj imena, zasigurno, velikim dijelom popunjava svijest prenosioca (ili primaoca imena) o njegovom referentu (ili referentima), a svijest o vezi imena s njegovim *početnim referentom* može popunjavati cijeli sadržaj imena.

Ovo naše razmišljanje približava se onome koje je iznijela Ž. Benčić: „Vlastita imena nepoznatih i anonimnih osoba nemaju značenja jer nam ništa ne govore o osobinama svojih nosilaca. Vlastita imena znamenitih pojedinaца, nasuprot tome, prizivaju u naše sjećanje sve one njihove atribute po kojima ih je kulturna zajednica kojoj i sami pripadamo zapamtila.“⁶⁰

Vjerovatno je da je sadržaj imena *Ahmed* u Bašeskijino vrijeme obilježavalo to da je ime Poslanika kojim se on spominje u svetom tekstu. Prisustvo ovoga sadržaja u kolektivnom znanju moglo je doprinijeti očuvanju tog imena u njegovom punom obliku. Druga dva Poslanikova imena *Mehmed* i *Mustafa* nisu zastupljena u svetom tekstu. Oba ova imena, uz ime *Ahmed*, imaju dominantnu pojavnost u bosanskom (kao uostalom i u turskom) historijskom antroponimijskom fondu. Razlog njihove raširenosti je to što njihov sadržaj popunjava svetost početnog referenta. Rasprostranjenost hipokoristika tvorenih od imena *Mehmed* i *Mustafa* u bosanskom historijskom antroponimijskom fondu svakako je u vezi s rasprostranjenošću tih punih imena, a ta jezička i društvena pojava nije bila u suprotnosti s očuvanjem svetoga teksta.

Teško je znati u kojoj je mjeri svuda gdje su se koristila pokraćena imena ovoga tipa bila prisutna svijest o njihovom punom obliku i početnom referentu, no sudeći po odsustvu pokraćenice od imena *Ahmed*, reklo bi se da je u Bašeskijino doba postojala.

Zaključak

Onako kako se javljaju u pisanim izvorima osmanskog perioda muslimanska lična imena koja su bila zastupljena u bosanskom antroponomastikonu svojim su likom istovjetna s onima u antroponimijskom fondu drugih muslimanskih naroda u Osmanskom carstvu. Riječ je o tome da u tekstovima ispisanim arapskim pismom, na arapskom, turskom ili perzijskom jeziku, ta imena imaju onaj lik koji im daje arapski jezik, iz kojega najvećim svojim

---

59 Srđan Janković, „Nova lična imena u bosansko-hercegovačkih muslimana“, str. 130.

60 Živa Benčić, „Antonomazija“, *Tropi i figure* (Ed. Živa Benčić, Dunja Fališevac), Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1995., str. 207. O antonomaziji vidi i: Ana Grgić & Davor Nikolić, „Antonomazija - Figura kulturnoga pamćenja“, *Fluminensia* 23 (2011), str. 129-142.

dijelom potječu. I kada su u tekstu zabilježena ženska imena, u njihovom pisanom obliku nema ništa što bi se moglo smatrati lokalnim obilježjem. Takvo „ispravno“ pisanje ličnih imena našli smo i u jednom nezvaničnom izvoru napisanom na osmanskome turskom jeziku, a to je knjiga Mula Mustafe Bašeskije iz koje smo prikupili primjere za ovaj rad.

Ono što je u Bašeskijinom antroponomastičkom fondu „lokalno“ jesu hipokoristici. Riječ je o pokraćenim imenima tipa *Haso*, *Huso*, *Jaho*, *Jašo*, *Lutvo*, *Mašo*, *Meho*, *Muho*, *Mujo*, *Mušo*, *Smajo*, *Suljo*, *Šabo*, *Šeho*, *Šero*, koja su izvedena iz aloglotnih imena arapskog i rjeđe turskog porijekla pomoću formanta *-o* iz bosanskog jezika. To što se ovi hipokoristici tvore pomoću odgovarajućeg jezičkog elementa lokalnog (slavenskog) jezika dovoljno je da ličnim imenima tog oblika dadne lokalno obilježje. Premda u Bašeskijinom tekstu nisu jedina, pokraćena lična imena na slavenski formant *-o* daleko su češća od drugih imena hipokorističkog oblika. U ovome radu se pokazuje da su ova pokraćena imena u bosanskom historijskom antroponomastikonu osamostljena i da zauzimaju vlastito mjesto u njemu.

Osamostaljivanje hipokoristika u vezi je s velikom učestalošću istoga imena u jednoj društvenoj zajednici. Taj sami proces jeste jezički jer jezički znak prelazi iz jedne kategorije u drugu, ali je i društveni, jer je „idionim, kao svaki drugi jezički znak, i konvencionalan i ostvaren u društvu“.⁶¹ Tako u tekstu koji je poslužio kao izvor najveću pojavnost imaju lična imena *Ahmed*, *Mehmed* i *Mustafa* te su najčešća pokraćena imena *Meho* i *Mujo*. Intencionalni čin davanja upravo ovih imena motiviran je sviješću da su to imena kojima se naziva Božiji Poslanik. Posve mala zastupljenost pokraćenog imena *Ahmo* od punog imena *Ahmed* vodi pretpostavci da je svijest o kur'anskom porijeklu tog Poslanikovog imena, za razliku od imena *Mehmed* i *Mustafa*, koja se u tom obliku ne pojavljuju u svetoj knjizi muslimana, čuvala ime *Ahmed* u njegovom punom obliku. Što se tiče imena *Muhammed*, ono se arapskim pismom piše jednako kao *Mehmed* (koje je u turskom jeziku modificirani oblik za *Muhammed*). Opći je stav da se to ime čita kao *Muhammed* samo za Poslanika, a za druge osobe jedino onda kada je vidljiv *tešdid*, znak koji ukazuje na geminaciju konsonanta /m/ budući da se koristio i taj oblik imena, ali u manjoj mjeri od modificiranog (*Mehmed*).

Razmatranje muslimanskih ličnih imena u bosanskoj historijskoj antroponomastici nametnulo je zaključak da ime ima sadržaj, to jest da u kulturi u kojoj se ono koristi postoji kolektivna svijest o njegovom značenjskom sadržaju. Ta se svijest prenosi i na hipokoristike koji su, zahvaljujući sadržaju „naslijeđenom“ od punog imena, mogli da se osamostale i postanu „nove“

61 Valentin Putanec, „Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj“, *Leksikon prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb, 1976., str. VII.

antroponimijske jedinice s dosta potrošenim hipokorističkim značenjem.

To što su u tekstu na turskom jeziku dosta prisutna imena tvorena u skladu s gramatičkim sistemom bosanskog jezika (pokračenice tipa *Meho*), govori u prilog široke društvene prihvaćenosti tih imena. Muslimansko stanovništvo u Bosni i na Balkanu koristilo je u svakodnevnoj komunikaciji lokalni jezik koji je imao svoj antroponimijski sistem. Imena koja su se, kao utjecaj islama prenijela u taj sistem, dobrim su dijelom čuvala svoja obilježja, no nisu mogla biti zaštićena od određenih utjecaja unutar tog lokalnog antroponimnog sistema.

From Bosnian anthroponomastics history: Name and Moniker

(Summary)

Muslim personal names are considered to be present in anthroponomy matter which is located in the book written in 18th century in Sarajevo in Ottoman Turkish language. Since it talks about life in Sarajevo, that source provides a credible data about the presence of Muslim male names (and in much less extent of female names) in Bosnian historical anthroponomy. As it is written on Ottoman language, the source does not reflect on voice changes which are developed in a process of adaptation of Arabic names (not very much of Turkish and Persian) origin of Bosnian language. However, this source, since it is “unofficial text”, contains a modified hypocoristic form of names such as *Haso* (>*Hasan*), *Huso* (>*Huse(j)in*), *Meho* (>*Mehmed*), *Salko* (>*Salih*) who derived by the process of adding Slavic’s formant - o. This paper reinvestigates the independence of hypocorism in separate anthroponomy units. Through this revision the question of the meaning of personal names is tackled and it is scrutinized that personal name like linguistic sign has its content.